

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
2. Doodgewoon in de klas	2
3. Lesbeschrijving	3
4. Instructie lesonderdelen	6
5. Achtergrondinformatie	13
6. Aansluiting curriculum en kerndoelen	14

1 Inleiding

De dood is onlosmakelijk verbonden met het leven. Ook jouw leerlingen krijgen vroeg of laat te maken met dood en afscheid. Als dood een bespreekbaar onderwerp is op school, kun je in tijden van groot verdriet veel voor de kinderen betekenen. Praat erover vóóordat er tranen zijn.

De dood houdt kinderen soms erg bezig en komt op allerlei manieren de klas binnen. Toch vinden leerkrachten - en ouders - het lastig om met kinderen over de dood te praten. Er is een neiging het onderwerp uit de weg te gaan. Het is blijkbaar moeilijk de juiste woorden en de juiste toon te vinden. Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover heeft daarom voor leerlingen uit groep 7 en 8 het digitale lesmateriaal Doodgewoon in de klas ontwikkeld: www.doodgewoonindeklas.nl.

1

Het doel van het lesmateriaal is om de dood uit de taboesfeer te halen en leerkrachten concrete handvatten te geven om met dit onderwerp in hun groep aan de slag te gaan. Op een luchtige manier en met interactieve werkvormen worden antwoorden gegeven op veel vragen van kinderen. Aan de hand van opdrachten denken kinderen na over zichzelf, hun gevoelens en de manier waarop ze met anderen omgaan en praten daar samen over. Zo ervaren de leerlingen dat de dood niet alleen een mysterie is, maar ook gewoon onderdeel van het leven.

Het digitale lesmateriaal bestaat uit een introductiefilmpje, beeldverhalen en diverse (digitale) verwerkingsvormen. Net als in het museum is er veel aandacht voor rituelen rondom de dood.

Dit lesmateriaal is *niet* bedoeld als ondersteuning bij een acute crisissituatie op school. Daarvoor zijn andere pedagogische materialen en rouwprotocollen beschikbaar. Deze lesmodule biedt je de gelegenheid om op een minder beladen moment met elkaar over dood, verlies en uitvaartrituelen te praten. Uit onderzoek blijkt dat praten over de dood op jonge leeftijd helpt om later beter om te kunnen gaan met verlies en verdriet. Tijdige voorlichting en kennis van feiten nemen bij kinderen angst weg en helpen bij een goede rouwverwerking later. Daarbij is het een rijk en fascinerend thema. Kennis over uitvaartrituelen in andere culturen bevordert wederzijds respect.

Deze handleiding bestaat uit achtergrondinformatie en handvatten voor het gebruik van de educatieve website in je les(sen).

Veel succes. De leerkrachten die je zijn voorgegaan vonden het erg de moeite waard!

2 Doodgewoon in de klas

In dit gedeelte van de handleiding geven we suggesties voor het gebruik van de lesmodule Doodgewoon in de klas.

2.1 Aanleiding voor een les over de dood

Er kunnen verschillende aanleidingen zijn om in jouw groep aan de slag te gaan met de lesmodule Doodgewoon in de klas. De aanleiding bepaalt mede het verloop van de les(sen).

- Het is herfst en de bladeren vallen, dood in de natuur of een huisdier dat sterft;
- In het biologieboek komt het onderwerp dood aan bod;
- Een item over dood in het Jeugdjournaal of een ander programma;
- In de (verre) omgeving van de leerlingen is iemand overleden, of een BN-er;
- Een open dag bij een uitvaartonderneming of begraafplaats in de buurt;
- Speciale dagen zoals Allerzielen, Halloween en Dodenherdenking, Week van de begraafplaats;
- Een ramp in de wereld waarbij veel slachtoffers vallen;
- Een andere nieuwsactualiteit, waarbij een (buiten)land in rouw is ondergedompeld.

Hoe je het ook aanvielt: de dood is een belangrijk onderdeel in het leven en kinderen zijn er nieuwsgierig naar.

2.2 Flexibele opzet

Doodgewoon in de klas is flexibel opgezet. Het materiaal kan op diverse manieren gebruikt worden.

De gekozen werkvorm is onder andere afhankelijk van:

- Aanleiding;
- Beginsituatie;
- De gewenste lesvorm (klassikaal, zelfstandig, in groepjes, combinatie);
- Doelen;
- De beschikbare tijd (twee tot meerdere uren, eventueel verspreid over langere periode).

Je bepaalt zelf in interactie met de leerlingen het verloop van de les(sen). In deze handleiding vind je dan ook geen lesbeschrijving die je van a tot z moet volgen. Wel geven we in deze handleiding verschillende opties voor de introductie, kern en afsluiting. Afhankelijk van de beginsituatie, de beschikbare tijd, beschikbaarheid van digitale middelen, de normale routine in de groep en de gewenste inhoudelijke accenten kun je met de verschillende onderdelen van de website zelf een project op maat samenstellen voor jouw groep.

2.3 Onderdelen digitaal lesmateriaal

Het is raadzaam om de website www.doodgewoonindeklas.nl vooraf goed te bekijken om vertrouwd te raken met de inhoud en structuur van de site. Het digitale lesmateriaal bestaat uit zes onderdelen én een introductiefilmpje. Het stripfiguurtje Kleine Hein begeleidt de verschillende onderdelen. Hij introduceert zichzelf op de homepagina, rechts onderaan.

3 Lesbeschrijving

Je kunt één lesuur aan het lespakket besteden maar er is ook voldoende input voor een uitgebreid project gedurende een langere periode. Leerkrachten uit de pilot raden aan minimaal een dagdeel te investeren.

3.1 Vooraf

Er zijn een aantal algemene tips over het onderwerp dood en het gebruik van het lesmateriaal:

- Dit lespakket is niet bedoeld om kinderen te helpen die midden in een heftig rouwproces zitten of hier op korte termijn mee te maken te krijgen. Hiervoor zijn andere lesmaterialen en projecten beschikbaar. Zie hiervoor de links op de museumwebsite www.totzover.nl, bij het onderdeel onderwijs. Deze module is bedoeld om over doodgaan en alles wat daarbij komt kijken, te praten op een minder beladen moment.
- Waarschijnlijk zijn er in de klas wel kinderen bij wie dit onderwerp herinneringen en emoties oproept. Dit is natuurlijk niet erg, wij zien dit namelijk als een belangrijke meerwaarde. Maar neem kinderen waarvan je dit weet vooraf apart om dit te bespreken. Spreek eventueel af of het kind zijn ervaringen wil delen of juist liever niet.
- Bedenk van te voren of je jouw **eigen emoties** en ervaringen met de leerlingen wilt delen of niet. Als je in staat bent je eigen gevoelens te tonen, nodig je de kinderen uit om zich te uiten. Je hoeft niet op alle vragen een antwoord te hebben. Ook volwassenen weten niet alles en hebben moeite met sommige dingen om te gaan. Dat mogen kinderen best merken.
- Met de **ouderbrief** op de site (onderdeel Leerkracht) kun je ouders vooraf laten weten dat je met dit onderwerp aan de slag gaat. Je kunt zelf het best inschatten of ouders een dergelijke brief op prijs stellen. Als je gewend bent om periodiek de ouders te informeren over het programma van de komende tijd is dat ook een goede manier om de ouders op de hoogte te stellen.
- Bedenk vooraf of het nodig is om expliciet gespreksregels met de leerlingen af te spreken. Bijvoorbeeld: Respect hebben voor elkaars mening. Dit hangt af van de sfeer en normale routine in je groep.

3

3.2 Introductie van het onderwerp

Kies voor de introductie een of meer van onderstaande werkvormen.

- Ga naar www.doodgewoonindeklas.nl en laat de kinderen reageren. Waar gaat de site over? Wat weten de leerlingen hier al over? Wat zouden ze nog willen weten?
- Bekijk het **introductiefilmpje** Leven en dood en bespreek de daarbij horende vragen. Je kunt het volledige filmpje in grote lijnen bespreken of met behulp van de vragen op pagina 6 één of meerdere onderwerpen uitlichten.
- Maak een (digitale) **woordspin** rondom het begrip doodgaan of uitvaartrituelen. Je kunt de woordspin zowel voor als na het bekijken van het filmpje maken. Het gaat niet om goede en foute antwoorden. Het gaat er om dat de kinderen hun voorkennis activeren. Gebruik de woordspin eventueel ook om te achterhalen wat de kinderen al weten over dit onderwerp maar vooral wat ze nog te weten zouden willen komen. Hang de vragen die de kinderen hebben zichtbaar op in de klas zodat je hier tijdens het project naar kunt verwijzen.

3.3 Kern

Laat de kinderen individueel, in kleine groepjes of klassikaal één of meerdere onderdelen op de website bekijken en de bijbehorende opdrachten uitvoeren. In onderstaand schema staan per onderdeel een tijdsindicatie, de onderwerpen die aan bod komen, de bijbehorende leerdoelen en de benodigdheden. Voor de onderdelen met een * hebben de leerlingen een beeldscherm met internetverbinding nodig, ofwel om de opdracht te kunnen bekijken of maken ofwel om informatie te verzamelen.

De omschrijving van de verschillende opdrachten is te lezen in hoofdstuk 4.

Onderdelen	Subonderdelen	Onderwerpen/ Aansluiting lesstof	Nodig
Introductiefilmpje Leven en dood 10 minuten	Introfilmpje* <i>Leven en dood</i> Vragen bij filmpje (paragraaf 4.1)	Dood hoort bij het leven, afcheid nemen, uitvaartrituelen, bevolkingsgroepen <i>Kerdoel 37, 38</i>	Digibord met internet
Geschiedenis van de laatste eer 20 - 30 minuten	Digitaal beeldverhaal* <i>Geschiedenis van de laatste eer</i> Werkblad (pdf) <i>Geschiedenisspel</i> (paragraaf 4.2)	Geschiedenis van begraven en cremieren, hunebedden, begraafplaatsen <i>Kerdoel 52</i>	Digibord en/of per groepje pc of tablet Werkblad
Kennisquiz dood, begraven en cremeren 15 - 30 minuten	Digitale kennisquiz* <i>Dood, begraven en cremeren</i> Klassikaal gesprek over gedragsregels (paragraaf 4.3)	Praktische en ethische zaken rond overlijden en afcheid nemen <i>Kerdoel 34, 37, 56</i>	Digibord en/of per groepje pc of tablet
Rituelen en cultuur variabel	Onderzoeksopdracht <i>Rituelen en cultuur</i> Digitale opdracht* <i>Rituelenquiz</i> (paragraaf 4.4)	Uitvaartrituelen, bevolkingsgroepen, rituele voorwerpen <i>Kerdoel 4, 38</i>	Werkblad en infobladen voor elk groepje Per groepje computer of tablet Eventueel materialen voor maken van muurkant of een mindmap
Verdriet en herinneringen delen variabel	Digitaal beeldverhaal* Werkblad (pdf) <i>Verdriet en herinneringen delen</i> (paragraaf 4.5)	Herinneringsmomenten, rituelen, herinneringsvoorwerpen <i>Kerdoel 54, 56</i>	Werkblad Digibord en/of per groepje pc of tablet Knutselmateriaal: scharen, lijm, tijdschriften voor afbeeldingen, verf, stiften, kleurpotloden enzovoorts

Dood in taal <i>30 minuten</i>	Werkblad (pdf) <i>Dood in taal</i> (paragraaf 4.6)	Taal, synoniemen, spreekwoorden, gezegden en gedichten <i>Kerdoel 5</i>	Werkblad Evt. gekleurd papier en stiften
Later als ik dood ben ... <i>15 - 40 minuten</i>	Opdracht over laatste wensen (pdf) Opdracht over bucketlist Thuisopdracht (pdf) <i>Een goed gesprek</i> (paragraaf 4.6)	Afscheid nemen, uitvaartrituelen, eigen identiteit <i>Kerdoel 1, 34, 37, 38</i> <i>Burgerschapsvorming:</i> <i>Identiteit</i>	Werkbladen Evt. gekleurd papier en stiften

3.4 Afsluiting

Kies een of meer van de volgende werkvormen voor de afsluiting:

- **Bespreek** de gemaakte **opdrachten** klassikaal.
- Richt met de dingen die de leerlingen gemaakt hebben een **tentoonstelling** in en nodig hiervoor andere klassen, ouders en andere belangstellenden uit.
- Herinner de kinderen aan de **vragen** die ze aan het begin van het project hadden. Zijn alle vragen nu beantwoord? Wat zouden de kinderen eventueel nog kunnen doen om de antwoorden te vinden op de openstaande vragen?
- **Bespreek** het **verloop** van het **project** met de kinderen. Hoe vonden ze het om het over dit onderwerp te hebben? Denken ze nu anders over de dood dan aan het begin?

4 Instructie lesonderdelen

4.1 Introductiefilmpje Leven en dood

Bekijk met de leerlingen het filmpje Leven en dood en bespreek de vragen. Bespreek het volledige filmpje in grote lijnen of licht met behulp van de losse beelden enkele elementen uit. De vragen zijn vooral bedoeld om kinderen te prikkelen en in de sfeer van het onderwerp te brengen. Ook helpen de vragen bij het activeren van de voorkennis en zorgt het bespreken van de vragen voor een gemeenschappelijk vertrekpunt.

Vragen

'Alles wat in de natuur leeft, sterft uiteindelijk.'

- Welke voorbeelden kun je nog meer noemen van dingen die doodgaan in de natuur? (dode blaadjes die vallen, gras dat dor wordt)
- Welke symbolen voor de dood ken je (vlinder -dit symboliseert de ziel-, zeis ('afsnijden' van het leven), doodshoofd, 'magere Hein', kruis, skelet, zandloper)
- Wie heeft wel eens een dood dier in de natuur gevonden?
- Wie heeft ervaring met huisdieren die zijn dood gegaan?

6

'Toch praten we niet vaak over de dood'

- Waarom vinden veel mensen het moeilijk om over de dood te praten? (Veel mensen vinden het moeilijk om over emoties te praten. Ook vinden veel mensen het lastig dat ze niet weten 'hoe het zit', niemand weet zeker wat er gebeurt als je doodgaat. Omdat zij het moeilijk vinden om met deze onzekerheid om te gaan, praten ze er liever helemaal niet over).
- Waarom is het goed om over de dood te praten? (De dood hoort bij het leven, als je er nu al over praat wordt je er minder bang voor. Door met elkaar te praten kan je elkaar helpen om de dood beter te begrijpen. En als je de dood beter begrijpt kan je beter om gaan met verdriet. Je kunt een ander troosten als hij of zij het moeilijk heeft. Als je je bewust bent dat het leven eindig is, dan wil je er ook iets van maken).
- Wie heeft het met zijn ouders wel eens over de dood gehad?

'Bij belangrijke momenten in een leven horen rituelen.'

- Mensen vieren belangrijke momenten in het leven.
- Welke andere (niet rondom doodgaan) voorbeelden van rituelen ken je? (Rituelen rondom behalen diploma, intocht bij avond4daagse, volkslied bij aanvang sportwedstrijd, huldiging bij knappe prestatie, Prinsjesdag, vuurwerk en oliebollen bij oud & nieuw, Kerstmis, Suikerfeest na Ramadan, ontbijt op bed bij vader-/moederdag)
- Hebben we hier op school ook rituelen? (Op veel scholen 'vliegen' de kleuters over naar groep 3 en wordt er uitgebreid afscheid genomen van groep 8-leerlingen. Ook tijdens het samen vieren van feestdagen als Sinterklaas, Ramadan en koningsspelen zijn er veel rituelen).

'Op verschillende momenten rondom de dood spelen rituelen een rol.'

- Welke voorbeelden van rituelen tijdens verschillende momenten van doodgaan ken je? Bij welke bevolkingsgroep/religie hoort dit ritueel?
- Wie is er wel eens bij een ritueel rond dood gaan geweest?
- Wie is er wel eens bij een crematie of begrafenis geweest?
- Hoe helpen rituelen bij het verwerken van het verdriet? (aandacht voor je emoties, gevoel dat je iets kunt doen, samen delen)

7

'Iedereen heeft eigen opvattingen over de dood.'

- Hoe zie jij de dood? Als een eindpunt of als een nieuw begin?
Wie gelooft dat er na de dood nog iets? Wie gelooft er in reïncarnatie?
- Denk je dat je nog contact kunt hebben met iemand die is overleden? Hoe dan?

4.2 Onderdeel Geschiedenis van de laatste eer

Dit onderdeel bestaat uit een beeldverhaal en een kennisopdracht. Het beeldverhaal toont in vogelvlucht de hoogtepunten van begraven en cremeren in Nederland. Bij de opdracht moeten de leerlingen quotes over begraven en cremeren aan het juiste tijdvak koppelen. Print het werkblad uit. De leerlingen kunnen beide onderdelen zelfstandig, in kleine groepjes of klassikaal uitvoeren.

4.3 Onderdeel Kennisquiz dood, begraven en cremeren

De kinderen doen eerst klassikaal, individueel of in kleine groepjes de quiz. De vragen in de quiz gaan over de praktische gang van zaken bij hedendaagse begrafenissen en crematies. Kinderen hebben vaak ook vragen over begraven en cremeren waarop geen eenduidig antwoord te geven is omdat het over ongeschreven (gedrags)regels gaat. Of de gedragsregels zijn juist specifiek verbonden aan eigen geloofsvoorschriften. Voer na het spelen van de quiz een klassikaal gesprek over een of meerdere van onderstaande vragen of over vragen die uit de groep komen. Het gaat hier dus niet om goede of foute antwoorden, het gaat er om het gesprek met elkaar aan te gaan en meningen te vergelijken. Wat is 'normaal'? Vindt iedereen hetzelfde 'normaal'? In deze handleiding vind je dan ook geen antwoorden op deze vragen. Het zijn meningsvragen.

- Mag je zelf kiezen welke kleding je aan doet naar een uitvaart?
- Mag je een selfie maken op een begraafplaats?
- Mag je iemand condoleren via Whatsapp? Mag je dan emoticons gebruiken?
- Mag je lachen tijdens een uitvaart?
- Mogen kinderen aanwezig zijn bij een begrafenis of crematie? Wat is de minimale leeftijd?
- Mag je picknicken op een begraafplaats?

8

4.4 Rituelen en cultuur

Dit onderdeel gaat over uitvaartrituelen bij verschillende bevolkingsgroepen in Nederland. Er zijn verschillen maar ook overeenkomsten. Het onderdeel bestaat uit een onderzoeksopdracht en een digitale rituelenquiz. Verdeel de klas in groepjes 3-4 leerlingen. Elk groepje onderzoekt welke rituelen een bepaalde bevolkingsgroep of religie heeft. Het gaat om rituelen in verschillende fases van doodgaan. Het is de bedoeling dat de leerlingen de gevonden resultaten ook met elkaar delen zodat alle leerlingen de informatie krijgen. Dit kan met een klassikale bespreking, maar je kunt ook vooraf een eindproduct met de leerlingen afspreken. Bijv. een korte presentatie van mindmaps.

Overige aandachtspunten

- In principe gaat het om de volgende 8 bevolkingsgroepen/religies in Nederland: moslims, joden, protestants christelijken, rooms-katholieken, Chinezen, Surinaamse Creolen, Surinaamse Hindoes en niet-gelovigen. Kies vooraf of de leerlingen hieruit zelf een bevolkingsgroep/religie mogen kiezen of dat je de verschillende bevolkingsgroepen/religies over de groepjes verdeelt.
- Spreek af welke onderzoeksvragen (werkblad) de leerlingen minimaal moeten beantwoorden.
- Bij onvoldoende computers gebruik dan de infobladen met religie-informatie op site 24 leerlingen? Maak dan 3 prints van de PDF, want hierop staan alle 8 groepen.

Na het uitvoeren van de onderzoeksopdracht kunnen de leerlingen klassikaal, individueel of in kleine groepjes de rituelenquiz doen.

4.5 Onderdeel Verdriet en herinneringen delen

Tip vooraf: nodig de leerlingen uit om een speciaal herinneringsobject of foto mee te nemen van thuis. Doe dit bij de aankondiging van de les, een dag eerder.

De leerlingen bekijken eerst klassikaal, individueel of in kleine groepjes het beeldverhaal. In het beeldverhaal komen de volgende onderwerpen aan bod:

- herinneringsmomenten: momenten waarop je de overledene extra mist zoals algemene feestdagen (bijvoorbeeld kerst, Suikerfeest) en speciale dagen zoals de verjaardag, sterfdag, trouwdag, moeder- of vaderdag.
- rituelen en symbolische handelingen bedoeld om iemand te herinneren. Bijvoorbeeld een kaarsje aansteken of foto's bekijken.
- voorwerpen die mensen zelf maken of laten maken om herinneringen vast te houden en eventueel ook te delen. Bijvoorbeeld dodenmasker, dodenportret, haarwerkje, assieraad.

Het beeldverhaal eindigt met vriendschapsbandjes. Want iemand missen, herinneringen koesteren en gevoelens tonen is óók op andere momenten belangrijk. Kies er voor zelf een herinnering of speciaal object te delen met de klas. Of laat een liedje horen.

Tips voor Liedjes (op Youtube):

- *Terwijl jullie nog bij me zijn* - Ali B
- *Mag ik dan bij jou* - Claudia de Breij
- *Afscheid nemen bestaat niet* - Marco Borsato
- *Oceaan* - Raccoon
- *Dat ik je mis* - Maaïke Ouboter
- *Treur niet (ode aan het leven)* – Diggy Dex

9

Na het bekijken van het beeldverhaal en het luisteren naar een lied gaan de leerlingen aan de slag met de opdrachten op het werkblad. Ze halen herinneren op aan iemand die zij missen en maken zelf een herinneringsobject. Zorg dat hiervoor voldoende knutselmaterialen aanwezig zijn: scharen, lijm, tijdschriften voor afbeeldingen, verf, stiften, kleurpotloden enzovoorts.

Presenteren aan elkaar

Als alle leerlingen klaar zijn laten ze elkaar in groepjes met maximaal vier leerlingen zien wat ze hebben gemaakt. Ook vertellen ze voor wie ze het hebben gemaakt en waarom. Geef leerlingen die dat graag willen de gelegenheid om ook klassikaal hun verhaal te delen.

4.6 Onderdeel Dood in taal

De dood is volop in onze taal aanwezig. Er zijn veel liedjes, gedichten en verhalen over afscheid nemen, de dood of iemand missen. Veel mensen putten troost uit het luisteren naar muziek, gedichten of verhalen. Ook het zelf produceren van een gedicht helpt bij het rouwproces.

De dood is niet alleen aanwezig in kunstvormen, ook in algemene spreektaal, uitdrukkingen en gezegden zitten veel verwijzingen naar de dood. Denk aan rouwadvertenties in de krant en de inscripties op grafstenen.

In dit onderdeel maken de leerlingen eerst opdrachten over spreekwoorden en uitdrukkingen. De antwoorden van de opdrachten staan op de site bij (onderdeel leerkracht). Daarna gaan ze aan de slag met poëzie en maken ze zelf een gedicht.

4.7 Onderdeel Later als ik dood ben ...

Dit onderdeel bestaat uit de volgende drie onderdelen:

- Nadenken over het eigen afscheid en de laatste wensen (vragen en werkblad).
- Bucketlist maken (werkblad).
- Optioneel: Huiswerkopdracht met werkblad voor leerlingen.

Gesprek over het eigen afscheid

De leerlingen denken met behulp van vragen na over hun eigen afscheid. Willen ze bijvoorbeeld begraven worden of gecremeerd? Welke muziek willen ze op hun begrafenis of uitvaart? Kies een van de volgende werkvormen:

- Klassikale bespreking: Kies vooraf enkele vragen uit. Bedenk eventueel extra vragen of laat de kinderen zelf extra vragen bedenken
- Kleine groepjes: De leerlingen bespreken in hun groepje enkele vragen. Zorg wel voor een klassikale terugkoppeling.
- Samenwerkingsvorm Wandel en wissel. De leerlingen lopen door het lokaal. Wanneer je stop zegt, vormen de leerlingen een duo met de klasgenoot die het dichtst bij hen staat. Vervolgens pakken ze een vraag uit een bak met vragen of lees je centraal een vraag voor waar alle duo's het samen over gaan hebben. Na twee minuten gaan de leerlingen weer lopen tot je stop zegt enzovoorts.

11

Maak vooraf duidelijk dat het hier gaat om het uitwisselen van gevoelens, ideeën en ervaringen. Er zijn geen goede of foute antwoorden..

Vragen

- Wat denk jij? Wat gebeurt er na het overlijden met lichaam en ziel?
- Denk je dat iemand die is overleden nog contact kan hebben met mensen die nog leven? Hoe?
- Wil je begraven worden of gecremeerd? Waarom?
- Wil je thuis opgebaard worden? Waarom wel/niet?
- Welke kleren zou je zelf aan willen hebben tijdens jouw eigen uitvaart?
- Welke kleren moeten de mensen aantrekken als ze naar jouw uitvaart komen?
- Wie mag/mogen er wat zeggen tijdens jouw uitvaart?
- Welke muziek wil je op jouw uitvaart?
- Wil je bloemen op jouw uitvaart? Of wil je dat de mensen wat anders meenemen? Wat dan?
- Wil je voorwerpen meenemen in de kist? Wat? Waarom?
- Hoe ziet de grafsteen of urn er uit?
- Welke rituelen wil je op jouw uitvaart?
- Hoe wil jij herinnerd worden / Op welke manier wil je dat andere mensen jou herinneren?
- Stel je voor dat je na je dood als dier terugkomt. Welk dier zou je dan zijn, denk je?

Bucketlist

Bespreek met de leerlingen wat een bucketlist is: een lijst met dingen die iemand nog gedaan wil hebben voordat hij sterft. Mensen die weten (of denken) dat ze bijna dood gaan maken vaak zo'n lijst. Het toont wat ze belangrijk vinden in het leven. Vraag de leerlingen vijf grote en vijf kleine wensen voor zichzelf te bedenken.

Voor het bedenken van grote wensen maken de leerlingen de volgende zin af:

- Als ik over 70 jaar doodga wil ik voor die tijd ... (kinderen die nu in groep 7/8 zitten worden gemiddeld 83 jaar).
- En voor de 'kleine' wensen: Als ik over een week (7 dagen) doodga wil ik voor die tijd ...

Gebruik het werkblad 'bucketlist'. Laat de leerlingen hier eerst individueel over nadenken en daarna hun wensen met elkaar delen. Hang bijvoorbeeld twee flappen op waar iedereen één wens opschrijft.

Toelichting: Soms wordt een bucketlist gevuld met grote wensen, verre reizen en (on)haalbare doelen. De 'kleine' wensenlijst brengt deze ambities dichterbij huis. Zoals genieten van een favoriete maaltijd, het aanhalen van vriendschap en familiebanden of bijleggen van ruzie.

4.7.1. Optioneel Huiswerkopdracht: Een goed gesprek

Doel van de huiswerkopdracht is om het onderwerp dood in het gezin bespreekbaar te maken op een moment dat er geen actuele emoties zijn rondom het overlijden van een dierbare. Vaak weten kinderen bijvoorbeeld niet of hun ouders geloven in een leven na de dood en of hun ouders begraven of gecremeerd willen worden. Ook kunnen de leerlingen onderzoeken of mensen van een andere generatie anders denken over de dood en rituelen dan zij zelf. Zijn de denkbeelden van hun gesprekspartners in de loop van de tijd veranderd? Bijvoorbeeld door ervaringen met de dood? Aan de hand van een stappenplan bereiden de leerlingen het gesprek voor, voeren het uit en verwerken ze het gesprek. Maak eventueel afspraken met de leerlingen over de eisen die je stelt aan een presentatie of verslag. Je kunt er echter ook voor kiezen om het maken van een verslag of presentatie niet verplicht te stellen.

4 Achtergrondinformatie

4.1 Over Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover

Hoe wij omgaan met de dood zegt veel over wie we zijn, onze afkomst en de tijd waarin we leven. In Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover staat het nationaal funerair erfgoed en de moderne uitvaart in het multiculturele Nederland van nu centraal. De collectie omvat onder meer oude haarschilderijen, dodenmaskers, filmfragmenten, kisten en urnen, maar bijvoorbeeld ook een collectie miniatuurlijk-wagentjes en ingrediënten voor een moslim-uitvaart zoals lotuspoeder, kamfer en musk. Hoe een crematie precies verloopt en hoe het een in de grond begraven lichaam vergaat, wordt eveneens duidelijk. De open, eerlijke benadering en de sprankelende presentatie krijgen veel waardering van bezoekers en pers. Museum Tot Zover is gevestigd op begraafplaats en crematorium De Nieuwe Ooster, één van de mooiste gedenkparken van Nederland. Er is een gratis audiotour en speciaal voor kinderen wordt gewerkt aan een digitaal educatief programma. Met dit lespakket brengen we het museum naar de klas!

4.2 Doelgroep

Het lesmateriaal is bedoeld voor leerkrachten en leerlingen uit groep 7 en 8. Via de leerlingen worden ook de ouders/verzorgers en overige gezinsleden bereikt.

4.3 Doelstellingen

De algemene doelstelling is om leerlingen vertrouwd te maken met de dood. Op jonge leeftijd praten over de dood helpt om later beter om te kunnen gaan met een sterfgeval.

Met het lesmateriaal werk je ook aan de volgende inhoudelijke subdoelstellingen:

- Leerlingen begrijpen dat de dood deel uitmaakt van het leven;
- Leerlingen weten in hoofdlijnen de geschiedenis van begraven en cremëren in Nederland;
- Leerlingen weten wat de praktisch gang van zaken is bij uitvaarten;
- Leerlingen weten dat er ook ongeschreven regels zijn over hoe je je voor, tijdens en na een uitvaart kunt gedragen;
- Leerlingen weten wat de functie is van uitvaartrituelen;
- Leerlingen kennen voorbeelden van uitvaartrituelen van verschillende bevolkingsgroepen;
- Leerlingen weten wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen bevolkingsgroepen op het gebied van uitvaartrituelen;
- Leerlingen weten op welke momenten nabestaanden extra denken aan hun overleden dierbare(n)
- Leerlingen kennen voorbeelden van rituelen, symbolische handelingen en voorwerpen die mensen gebruiken bij het herinneren van overledenen;
- Leerlingen delen hun ervaringen op het gebied van afscheid nemen;
- Leerlingen uiten hun gevoelens/ideeën over afscheid nemen op een creatieve manier;
- Leerlingen weten dat de dood in de vorm van liedjes, spreekwoorden, gezegden en woorden volop aanwezig is in onze taal;
- Leerlingen denken na over hun eigen afscheid;
- Leerlingen praten met mensen uit hun directe omgeving over dood gaan en afscheid nemen.

13

4.4 Aansluiting curriculum en kerndoelen

Het lesmateriaal past goed in de lessen taal, biologie, wereldoriëntatie (o.a. geschiedenis en levensbeschouwing) en kunstzinnige vorming. Ook kun je met de onderdelen werken aan burgerschapsvorming en identiteit. De methode draagt in belangrijke mate bij aan de leerlijn sociaal-emotionele ontwikkeling. Met het lesmateriaal werk je aan onderstaande doelen:

Nederlands

- Kerndoel 1: De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
- Kerndoel 2: De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren.
- Kerndoel 4: De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.
- Kerndoel 5: De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals: informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen.

Oriëntatie op jezelf en de wereld

- Kerndoel 34: De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.
- Kerndoel 37: De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
- Kerndoel 38: De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen.
- Kerndoel 52: De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en holocaust; televisie en computer.

14

Kunstzinnige oriëntatie

- Kerndoel 54: De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
- Kerndoel 56: De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Burgerschapsvorming

Bij burgerschapsvorming staan drie domeinen centraal, waarbij in het lesmateriaal met name aandacht wordt besteed aan het laatste domein 'Identiteit'.

- Democratie: kennis over de democratische rechtstaat en politieke besluitvorming; democratisch handelen en de maatschappelijke basiswaarden.
- Participatie: kennis over de basiswaarden en mogelijkheden voor inspraak en vaardigheden en houdingen die nodig zijn om op school en in de samenleving actief mee te kunnen doen.
- Identiteit: verkennen van de eigen identiteit en die van anderen; voor welke (levensbeschouwelijke) waarden sta ik en hoe maak ik die waar?

